
UDK 659.3/.4:321.7](497.6)

316.774(497.6)

Stručni članak

Primljeno 6. VI. 2006.

Smiljko ŠAGOLJ

Filozofski fakultet u Mostaru

PREKOGRANIČNE TELEVIZIJE I UREĐENJE ELEKTRONIČKOGA MEDIJSKOG PROSTORA U BiH

Sažetak

Europskom poveljom utvrđuje se i obveza utemeljenja te svekolikoga pomaganja rada tzv. prekograničnih televizija. Zemlje koje imaju svoje manjine ili dio svoga naroda koji je konstitutivan i suveren u drugim državama imaju pravo i obvezu, zajedno s tim državama, za njih osigurati elektroničke medije i TV kanal na njihovu materinjem jeziku. To se pravo, međutim, u Bosni i Hercegovini onemogućava i čak zakonski zabranjuje. Uređenje elektroničkoga medijskog prostora što ga u Bosni i Hercegovini provodi međunarodna zajednica vjerna je slika unutarnjega ustavnog ustroja koji nameće ta ista zajednica. Procesi globalizacije i modeli liberalnodemokratskoga uređenja služe samo kao izgovor i opravdanje potpune političke i kulturne unitarizacije zemlje i nepravedne podjele BiH na dva entiteta, iako je ona zemlja triju suverenih naroda.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, prekogranična televizija, medijski prostor, podijeljeno društvo, ustav, globalizacija.

Uvod

Znanost je odavno iznašla model unutarnjega uređenja pluralnih društava. Riječ je o modelu tzv. konsoncijacijske demokracije, već primijenjenome u Švicarskoj, Belgiji, Španjolskoj, Austriji... Teoretsku ra-

zradu takvoga modela demokracije nudi A. Lijphart.¹ Osnove ove priznate teorije sastavni su dio i općih akata UN-a i europskih institucija o pravu svakoga naroda, čak i nacionalnih manjina, na svoje elektroničke medije. Dakle, imati elektroničke medije uljudbena je i civilizacijska stečevina. Uz blagoslov određenih međunarodnih predstavnika i domaćih “teoretičara” u Bosni i Hercegovini se favorizira rad samo “jedinstvenih” televizija (TV BiH, Federalne TV i TV Republike Srpske), a zabranjuju se nacionalni javni kanali te se tako pod izlikom nezaobilazne globalizacije provodi unitarizacija države i majorizacija naroda.

Stoga se iz politike međunarodne zajednice u BiH prema elektroničkim medijima najbolje ogleda ukupnost njezina djelovanja. Suprotno Daytonskom ustavu međunarodna je zajednica preko Visokoga predstavnika utemeljila nekoliko “jedinstvenih televizija” na razini Federacije BiH i države Bosne i Hercegovine, a ukazom zabranila desetke elektroničkih medija u županijama (kantonima) i općinama diljem BiH. No, unatoč logičnim očekivanjima da će te “jedinstvene televizije BiH” zbog tehničke i kadrovske nadmoći i favoriziranja iz Ureda Visokoga predstavnika uništiti one lokalne, pretežito komercijalne, to se nije dogodilo. Iako međunarodna zajednica želi principom “melting pot-a” odnosno “bosanskoga lonca” provesti denacionalizaciju programa, upravo hrvatske lokalne televizije, zatim Televizija Republike Srpske te televizija bošnjačkoga naroda Hayat najpopularnije su među gledateljima.² Postoji, dakle, moć javnosti u otporu “prema moći” globalnih televizija.³

1 LIPHART, Arend: *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Zagreb, 1992.

2 Prema istraživanju provedenom u prosincu 2005. za potrebe ovoga rada, gledanost lokalnih televizija te HTV-a među bosanskohercegovačkim Hrvatima izgleda ovako: 95% Hrvata prati HTV i hrvatske lokalne postaje, a samo 5% prati i programe FTV i BiH TV. Isti je omjer i u plaćanju TV pretplate. (Istraživanje napravila ovlaštena agencija “Poslovne komunikacije”, Mostar, prosinac 2005.)

3 “Postoji moć u otporu prema moći, postoji moć u održavanju sopstvenog društvenog identiteta, što je u suprotnosti s onim što nudi dominantna ideologija, postoji moć u odlučnom isticanju sopstvenih subkulturalnih vrijednosti nasuprot onim dominantnim.” McQUEEN, David: *Televizija* (medijski priručnik), CLIO, Beograd, 2000., str. 237.

1. Prekogranične televizije

U procesu institucionalne izgradnje i jačanja zajedništva Europe izvršeno je i uređenje državnih odnosa i nacionalnih prava, pa je tako uređen i elektronički medijski prostor. U toj regulaciji ustanovljen je, između ostaloga, i institut prekogranične televizije. Taj institut podrazumijeva pravo svakoga naroda na vlastitu televiziju kao ustanovu, odnosno na vlastiti televizijski program i televizijski kanal, ali i obvezu matičnih zemalja da manjinama osiguraju program na vlastitom jeziku. Istu takvu dužnost imaju i države gdje ti narodi i manjine žive.

U BiH upravo je obratno: zabranjuje se, primjerice, program HTV-a, a bosanskohercegovačkim se Hrvatima zakonski onemogućava imati nacionalni TV kanal. Takvo nametnuto stanje u medijima izravno se kosi s *Europskom konvencijom o prekograničnoj televiziji*. Za osnovno polazište u njezinu koncipiranju poslužila je *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda*, posebno njezin 10. članak kojim se garantira "sloboda izražavanja, širenja i primanja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice". U preambuli ove konvencije kaže se: "Države članice Vijeća Europe, uvjerenе su da neprekidni razvoj komunikacijske i informacijske tehnologije treba služiti promicanju prava izražavanja, traženja, primanja i pružanja informacija i ideja, bez obzira na njihov izvor i bez obzira na državne granice". U 1. članku, pak, stoji da je svrha "Konvencije olakšati prekogranični prijenos i ponovni prijenos televizijskih programskih usluga". Ovomu treba pridodati i odredbe iz *Europske povelje o regionalnim jezicima i jezicima manjina* (1992.), osobito članak 11. gdje se kaže: "Države su obvezne jamčiti slobodu izravnog prijema radijskih i televizijskih emisija iz susjednih država na jeziku koji je u uporabi u istovjetnom ili sličnom obliku regionalnog jezika, ili jezike manjina i da se neće suprotstavljati prijenosu radijskih i televizijskih emitiranja iz susjednih država na tim jezicima." Za naglasiti je da je ova konvencija u BiH ratificirana 5. siječnja 2005., a na snagu stupa već 1. svibnja iste godine. Međutim, pod izgovorom neovlaštene uporabe signala, kršenja sporazuma o autorskim pravima, navodnoga političkog instrumentaliziranja itd., međunarodna zajednica kroz instituciju i osobu Visokoga predstavnika zabranjuje reemitiranje HTV-ova i drugih

programa u BiH ne vodeći pritom računa o navedenim konvencijama i poveljama.⁴

Konvencija o prekograničnoj televiziji brzo je prerasla u poseban naputak pod nazivom *Televizija bez granica* (*Television Without Frontiers Directive*). U njemu je postavljeno nekoliko osnovnih načela koja moraju poštivati i u svoja zakonodavstva implementirati sve države članice. Tu je na prvome mjestu odredba o neograničenom slobodnom protoku svih televizijskih signala i audiovizualnih sadržaja. U tom smislu ni jedna država članica EU ne smije svojom unutarnjom pravnom regulativom ni na koji način ograničiti protok ovako dobivenih informacija niti se na bilo koji način miješati u sadržaje programa koji dolaze s teritorija drugih država članica.

U ovom kontekstu valja spomenuti i međunarodnu konferenciju “Susjedi bez granica” (“Neighbours without frontiers”) koja je održana 13. travnja 2005. u Mariboru. Tom je prilikom potpisan i sporazum o medijskoj suradnji lokalnih televizija četiriju europskih država. Naime, regionalne televizije RTS i Kanal 10 iz Slovenije, zatim Steiermark 1 i MEMA TV iz Austrije, Varaždinska televizija iz Hrvatske te TV Szombathely iz Mađarske predstavile su zajednički projekt pod nazivom “Televizija bez granica” te potpisale sporazum o suradnji. Tim su sporazumom partnerske televizijske kuće, kojima će se uskoro pridružiti i ostale regionalne televizije, ostvarile prvi “medijski grozd” ove vrste. Projekt “Televizija bez granica” ostvaruje zadaće Vijeća Europe koje se tiču jačanja međuregionalne i međugradske suradnje susjednih europskih regija.

4 Od srpnja 2000., nakon nasilnoga gašenja Hrvatske televizije u BiH, na Biokovu je preusmjeren odašiljač za prijam signala BiH TV i FTV. Nigdje se ne dopušta postavljanje odašiljača za prijam HTV-ovog signala na području BiH. Gledanje HTV-a u BiH moguće je ili satelitski ili kablovskim televizijama, za što su hrvatski i drugi građani morali izdvojiti vlastita sredstva ili plaćati naknadu za koncesiju kablovskim poduzetnicima. Unatoč svim onemogućivanjima HTV je i nadalje najgledanija televizija među bosanskohercegovačkim Hrvatima.

2. Globalizacija, mediji i očuvanje nacionalnoga identiteta u BiH

Uređenje medijskoga elektroničkoga prostora u BiH⁵ provodi se tako što predstavnici međunarodne zajednice krše temeljna prava naroda i nacionalnih manjina zajamčena europskim poveljama niječući im pravo na javne televizije. Velik dio stanovništva, poglavito iz reda hrvatskoga naroda, na to odgovara građanskim neposluhom, točnije neplaćanjem TV pretplate koju je državni parlament usvojenim propisima na različite načine (plaćanjem uz troškove potrošnje električne energije, plaćanje uz obračun telefonskih troškova) pokušao nametnuti.⁶ Takav atak na suverena prava bosanskohercegovačkih naroda započeo je još 30. srpnja 1999., kada je tadanji Visoki predstavnik za BiH Carlos Westendorph kao jednu od svojih posljednjih zapovijedi potpisao "Odluku o osnivanju Javne RTV službe" (PBS BiH – Public Broadcasting Service of Bosnia & Hercegovina) mimo odredaba Daytonskoga sporazuma.⁷ U Osnivački odbor tek osnovane Javne RTV službe Westendorph je izravno imenovao čak šestoricu članova, a samo je trojicu postavio na prijedlog tročlanoga Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

Nakon što su pripadnici SFOR-a, OESS-a i IPTF-a nasilno ugasili TV EROTEL te mu oduzeli odašiljače preko kojih je emitirao svoj program, bošnjačka je televizija pod imenom TV BiH nastavila s radom predstavljajući se kao multinacionalna televizija, iako je Daytonskim sporazumom tretirana kao i TV EROTEL. Danas praktično imamo dvije javne televizije s dominantnim kadrom iz reda bošnjačkoga naroda. To su TV BiH i Federalna TV.⁸ Nedavno je (u listopadu 2005.) nadglasavanjem u Parlamentu BiH ("udruženim rukama" bošnjačkih i srpskih zastupnika) donesen Zakon o javnom servisu u kojemu se niječe pravo suvere-

5 Udruženim glasovima srpskih i bošnjačkih zastupnika Parlament BiH je u listopadu 2005. odbio zahtjev Hrvata o hrvatskom televizijskom kanalu, o čemu se trenutno vodi ustavni spor.

6 Temeljem tako nametnutih odredaba, u BiH je pokrenuto više od 50 tisuća tužbâ protiv hrvatskih kućanstava, što je nezabilježeno u povijesti pravosuđa. Vidi *Dnevni list*, 14. prosinca 2005.

7 Po Daytonskom sporazumu obrazovanje i mediji u isključivoj su mjerodavnosti županija.

8 U Parlamentu Federacije prošle je godine zastupniku Mati Banduru službeno (u pisanom obliku) odgovoreno da Hrvati ne čine ni 10% ukupnoga broja uposlenih na Federalnoj televiziji.

nom narodu imati vlastitu televiziju jer bi to “jačalo stare nacionalističke tendencije”.⁹ Međunarodna je zajednica ponovno u prosincu 2005. Zakonom o elektroničkim medijima i uređenjem medijskoga prostora – i prije donošenja novoga Ustava – praktički odredila, tj. prejudicirala budući unutarnji ustroj BiH na dva entiteta: Republiku Srpsku kojoj je omogućila i vlastitu nacionalnu televiziju te Federaciju BiH u kojoj odlučuje većinski bošnjački narod, što je slučaj i s Federalnom televizijom. S tim u svezi potrebno je navesti i neka stajališta relevantnih tijela Vijeća Europe koja ukazuju na standarde u poduzimanju pozitivnih mjera kako bi se očuvao i osigurao medijski pluralitet.

U Izvješću Savjetodavnoga panela o medijskome pluralizmu i raznolikosti ekspertne skupine Vijeća Europe – *Generalnoga direktorata za ljudska prava* – resor medija, odnosno Nadzorni odbor za mas-medije (Strasbourg, prosinac 2002.), državama Europe sugerira se poduzimanje konkretnih mjera kako bi se zaštitio pluralizam medija. U Poglavlju A I. toč. 8. navedenoga izvješća stoji: “...Pluralizam je fundamentalno načelo europske medijske politike”. Nadalje piše: “A. II. 11. U Europi je kulturna raznolikost sastavni dio kulturnog identiteta Europe. Sposobnost medija da odražavaju kulturnu raznolikost ovisi o pluralitetu medija...” “A. II. 13. ...Europska tradicija ističe vrijednosti kulturne različitosti, ne dopuštajući da neke kulture pobjeđuju nad manjim kulturama...”

Dok Hrvati u SAD-u, Kanadi, Australiji i mnogim drugim zemljama, zahvaljujući Poveljama UN-a i politikama vlada tih zemalja, imaju pravo na svoje medije, dotle u Bosni i Hercegovini kao konstitutivan narod to pravo nemaju. U kontekstu navedene *Europske povelje o regionalnim jezicima i jezicima manjina* neosporno je da Hrvati u BiH nisu nacionalna manjina, a hrvatski jezik nije ni regionalni ni manjinski nego službeni jezik u ravnopravnoj uporabi kao i druga dva jezika. Proizlazi, međutim, da manjine u demokratskoj Europi baštine ona prava koja se hrvatskomu narodu u novom ustroju javnih emitera u BiH neustavno osporavaju. S tim u svezi iskustva pokazuju da su čak i države s dugom demokratskom tradicijom bile prisiljene posebno definirati kolektivna i individualna prava. Tako se primjeri pozitivnih iskustava reguliranja

⁹ Vidi obrazloženje u Stenogramu parlamentarnog zasjedanja od 13. prosinca 2005.

kolektivnih prava mogu naći u modelima Finske (prava Šveđana), Belgije (politička praksa u reguliranju odnosa između Valonaca i Flamanaca), Španjolske (široko rasprostranjena jezična i kulturna autonomija za Kataloniju, Baskiju i druge regije), Švicarske (njezin model uporabe francuskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika). Tu su i primjeri Danaca u Njemačkoj i Nijemaca u Danskoj itd.

Govoreći u kontekstu razložne zabrinutosti koju nosi takva “čista demokracija većine”, u knjizi *Digitalna demokracija* autori upozoravaju: “Može se tvrditi da bi takva demokracija u cyberspaceu mogla degenerirati u ‘elektroničku Bosnu’ gdje su medijski konglomerati sukobljeni oko kontrole nad medijskim krajolikom.”¹⁰ Poznavajući moć medija, čini se ispravnom konstatacija Biskupske konferencije BiH da se Hrvatima svjesno i proračunato pokušava uskratiti pravo na vlastiti medijski prostor u vlastitoj državi nastojeći ih tako asimilirati ili im kupiti kartu za “treće zemlje”.¹¹

3. Globalizacija uvjetovana lokalizacijom

Općeprihvaćeno je načelo da aktivno globalno gospodarstvo potkopava temelje nacionalne države i ekonomije. Ulrich Beck, suvremeni znalac ove problematike, tvrdi da se “kod globalizacije uvijek radi i o lokalizaciji”. Zbog toga ga vrijedi i šire citirati: “Da globalizacija ne podrazumijeva samo de-lokalizaciju, već pretpostavlja re-lokalizaciju, proizlazi već iz same računice. ‘Globalno’ u doslovnom smislu riječi – ne može proizvoditi nitko. Upravo, što baš ‘globalno’ proizvode tvrtke i oni koji prodaju njihove proizvode, moraju razviti i lokalne veze – i to tako što njihova proizvodnja prvo nastaje i stoji na lokalnim nogama, a kao drugo zato što i simboli koji se mogu prodati moraju biti ‘izvučeni’ iz sirovina lokalnih kultura.”¹² Stoga današnji veliki koncerni, poput Coca-Cole ili Sonya, svoju strategiju opisuju kao “globalnu lokalizaciju”. Globalizacija također znači i skupljanje te spajanje lokalnih kultura. Zato

10 ALEXANDER, Cynthia, J. – PAL, Leslie A.: *Digitalna demokracija*, Panliber, Zagreb, 2001., str. 98.

11 Vidi Priopćenje sa zasjedanja iz studenoga 2005.

12 BECK, Ulrich: *Što je globalizacija*, Vizura, Zagreb, 2003., str. 112.

je R. Robertson predložio da se “osnovni pojam kulturne globalizacije zamijeni pojmom ‘glokalizacije’ – nastao povezivanjem riječi globalizacija i lokalizacija”¹³.

Mediji su žarište “unutarnje kulture” pojedinih zemalja i zato ekstenzija medijske moći polučuje izravne učinke na “unutarnja stanja”.¹⁴ S tim na umu Rade Kalanj zaključuje: “Uz termonuklearno naoružanje (atomsku bombu) i novac, komunikacija je jedno od sredstava imperijalne kontrole. No, dok je bomba ‘monarhijska’, a novac ‘aristokratska’ moć, komunikacija je demokratska moć. Njezina uloga postaje toliko presudna da se uz nju veže i pojam legitimnosti.”¹⁵ David Hedl, pak, tvrdi kako se teorija demokracije više ne može razrađivati kao teorija samo neke teritorijalno omeđene političke zajednice. Alternativa tezi suvereniteta države i suvereniteta naroda može biti samo ono načelo suvereniteta koje protiv državne suverenosti ustrajava na “narodu” kao određujućem čimbeniku upravljanja vlastitim životom. Isto tako, protiv narodne suverenosti može se ustrajavati samo ako se ustrajava na točno određenim granicama javne moći. “Načelo autonomije” upravo označava takav teren.¹⁶

Zašto se u Bosni i Hercegovini krenulo u poravnavanje svega lokalnoga i nacionalno-kulturnoga te se tako širom otvorilo vrata svojevrstnoj talionici kultura i unitarizaciji? Dio odgovora sadržan je u tvrdnji da Bosnom i Hercegovinom “upravljaju trećerazredni neuki birokrati međunarodne zajednice”, opijeni početnim uspjehom zaustavljanja krvoprolića i uvjerenjem da poravnavanjem svega različitoga mogu dovesti “pod konac” sve povijesne, kulturne, pa i civilizacijske razlike. Ovakav općenit odgovor korespondira s mišljenjem Francisa Fukuyame o djelotvornosti “međunarodne zajednice” u njezinom angažmanu u postkonfliktnim rekonstrukcijama, stabilizaciji i kreiranju samoodrživih država nastalih raspadom komunizma. Fukuyama tvrdi da je u takvim državama OHR mogao smjenjivati predsjednike, premijere, ministre, suce, gradonačelnike i druge izabrane dužnosnike te donositi zakone i uspostavljati nove

13 ROBERTSON, Roland: *Globalization, Global Modernities*, London, 1995.

14 KALANJ, Rade: *Globalizacija i postmoderna*, Politička kultura, Zagreb, 2005., str. 55.

15 *Isto*, str. 75

16 Usp. HEDL, David: *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 336.

institucije. U tom kontekstu on prenosi ocjenu brojnih promatrača koji BiH uspoređuju s Indijom u doba britanskoga vladanja nad njom.¹⁷

4. Koje su mogućnosti Hrvatima ostale

Neotuđivo i neprenosivo pravo svakoga naroda jest pravo na ostvarenje mogućnosti javnoga, obrazovnog i informativnog djelovanja na materinjem jeziku. Hrvatskomu narodu u Bosni i Hercegovini to je pravom, međutim, uskraćeno. Također je neosporna činjenica da se metodom zamjene teza svaki pokušaj hrvatskoga naroda da izbori jednakopravnost u pravilu unaprijed proglašava segregacijom. O tome govori i sam Parlament Vijeća Europe koji je na poticaj zastupnice Doris Pack u Bruxellesu organizirao dvodnevno savjetovanje (22. i 23. rujna 2004.) za parlamentarne delegacije jugoistočnih europskih zemalja o stanju i perspektivama modernizacije informativnih i obrazovnih sustava. Tada je upozoreno "na teško stanje hrvatskog naroda u BiH, koji je ugrožen u svom identitetu, što se najbolje vidi na primjeru školstva i informatike, zatim zakonodavstva"¹⁸.

Kada je uređenje bosanskohercegovačkoga elektroničkoga medijskoga prostora u pitanju, moguća rješenja valja tražiti na primjerima država sličnoga društvenog uređenja. Ovom prilikom iznosim belgijski i švicarski model.

4.1. Belgijski model

Poslije početnih pokusa s različitim sustavima, Belgija je 1953. utemeljila televiziju koja je svakodnevno emitirala dva programa, jedan na francuskom, a drugi na nizozemskom jeziku. Donošenjem statuta televizija je 1960. podijeljena na dvije zasebne TV kuće: RTB, koja je emitirala program na francuskom, i BRT, za program na flamanskom jeziku.

17 Usp. FUKUYAMA, Francis: *Izgradnja države*, Izvor, Zagreb, 2005., str. 123.

18 Vidi izjavu D. Pack objavlvenu u bosanskohercegovačkom dnevnom tisku 24. listopada 2005.

Poslije reforme provedene 1977. Belgija i nadalje ima dvije javne televizije (RTBF i BRTN) koje su smještene u istoj zgradi, ali su programski, upravno, tehnički i financijski potpuno odvojene. Pretplata se plaća državi koja zatim doznačuje novac televizijskim kućama u obliku državne subvencije. RTBF se financira državnim subvencijom i prihodima od marketinških usluga koji su dopušteni tek od 1. rujna 1989. Zakonom je propisano da prihod od marketinga ne smije biti veći od 25 posto godišnjega proračuna. BRTN, koja program emitira na flamanskom jeziku, financira se isključivo državnim subvencijom, a od 1990. dopušteno je da javne ustanove mogu biti sponzori televizijskih emisija.

Svaka nacionalna zajednica u Belgiji ima vlastita tijela za nadzor medija. Članovi nadzornih tijela biraju se na temelju kriterija političke pripadnosti i profesionalnih kvaliteta. Frekvencije su u mjerodavnosti vlade, dok licence za emitiranje privatnim operaterima izdaju izvršne vlasti Flandrije, Valonije i Bruxellesa. Svaka nacionalna zajednica također imenuje svoga povjerenika za nadzor kanala javne televizije.

4.2. Švicarski model

Švicarsko radiodifuzno poduzeće (SSR) osnovano je u Bernu 24. veljače 1931. Nakon niza preustroja danas je SSR ustrojen kao privatna kompanija za proizvodnju programa sa statusom udruženja kojemu je povjerena koncesija za javnu radiodifuznu službu. Sastoji se od triju regionalnih poduzeća koja programom pokrivaju tri nacionalne zajednice. Statut SSR-a odobrava Federalno vijeće, a članovi ovoga poduzeća su: TSR (Televizija švicarskih Francuza), DRS (Televizija švicarskih Nijemaca) i TSI (Televizija švicarskih Talijana).

U mjerodavnosti Upravnoga odbora, čije je sjedište u Bernu, jesu odnosi s vladom, financiranje te subvencioniranje regionalnih radijskih i televizijskih postaja. Federalno vijeće imenuje predsjednika SSR-a, generalnoga direktora i 9 od 21 člana Upravnoga odbora. Uz Upravni odbor postoje i tri regionalne direkcije, i to: radijska direkcija, direkcija za televizijski program i direkcija za eksploataciju. Tehnički nadzor sustava povjeren je pošti koja ima monopol na prijenos i emitiranje signala, a i

jedina je ovlaštena za postavljanje odašiljača i antena. Tri javne televizije financiraju se pretplatom i marketingom. Visinu pretplate utvrđuje SSR u dogovoru s poštom. Od 1952. prikupljena se pretplata dijeli tako što SSR dobiva 70, a pošta 30 posto. Svoj proračunski udio SSR dijeli trima televizijama prema kriteriju broja stanovnika.

Svaka od triju članica SSR-a samostalna je u sastavljanju i proizvodnji programa te u upravljanju proračunom.

5. Konsocijacijska demokracija kao model za pluralno društvo u BiH¹⁹

O ukupnom društvenom stanju i odnosima u BiH najbolje svjedoči godišnje izvješće Ombudsmena FBiH gdje je izrečen sljedeći stav: “Sva tri konstitutivna naroda su psihološki, nacionalno i vjerski razdvojena i na najvećoj distanci u povijesti BiH.” Isto izvješće zaključuje: “U BiH se vodi rat u miru.” Sudeći prema rečenomu, konstitutivnost naroda samo je obična fikcija i floskula!

Ovakvo je stanje moguće nadvladati samo modelom tzv. konsocijacijske demokracije koja je primjerena društvima sa snažnim vjerskim, jezičnim, etničkim, rasnim, ideološkim i regionalnim rascjepima. Ovaj se model temelji na širokoj uključenosti različitih društvenih aktera u politički život relativizirajući pritom pravilo većinskoga odlučivanja i jamčeći manjinama pravo sudjelovanja u odlučivanju. Preferira se sporazumijevanje i konsenzus ili – ako konsenzus nije moguć – “maksimalna većina” i pravo veta u donošenju političkih odluka. Drugim riječima, umjesto većinskoga, zagovara se konsenzualni ili razmjerni sustav izbornih zakona i odlučivanja.

Mirjana Kasapović smatra da je po uzoru na neke primjere europskih država u BiH moguće provesti sličan model. Pritom treba voditi računa o sljedećim zahtjevima:

19 O ovoj temi krajem 2005. izišla je knjiga Mirjane Kasapović pod nazivom *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb, 2005.

- etničkim kantonima bili bi normativno dopušteni različiti oblici kulturne, privredne i političke suradnje i povezivanja
- glavne političke institucije federalne države bile bi ustrojene sukladno načelima razmjernosti i paritetnosti
- utvrđuju se propisani uvjeti u kojima se u federalnim tijelima odlučuje konsenzusom i kvalificiranom većinom te ustavne veto točke
- u takvim uvjetima etnički se nacionalizam konačno može pretvoriti u etnički regionalizam koji ne bi dovodio u pitanje granice države.²⁰

Ovakve modele ustroja Bosne i Hercegovine potpuno prešućuju i predstavnici međunarodne zajednice i sami akteri razgovorâ o “izmjenama Daytonâ”, odnosno o reformi ustroja BiH. Štoviše, sve se ponovno pokušava majorizirati i centralizirati kako bi se zadržala dvoentitetska podjela u kojoj nema mjesta za trećega. Ta – kako to lijepo reče prof. dr. Ante Markotić²¹ – već prokušana “neprirodna formula 3 u 2 x 1, umjesto 3 u 3 x 2 (ili više puta, kako se narodi dogovore) ponovo se nameće”, sada kao trajno rješenje koje bi se donijelo ne više u vojnim bazama Daytonâ nego u Parlamentu BiH i prikazalo kao legalna i legitimna volja bosanskohercegovačkih naroda, iako je očevidno da u takvom ustavu jedan od triju suverenih naroda (Hrvati) nema ista prava.

Pri standardizaciji svoje politike prema zemljama jugoistočne Europe (poglavito prema Bosni i Hercegovini) međunarodna zajednica nesumnjivo primjenjuje balkansku inačicu principa “politike jedne Kine”: jedna regija – različiti sustavi i različita mjerila.²² Razlog tomu leži u činjenici što prevladavajuća liberalna demokracija inzistira isključivo na zakonskoj zaštiti prava pojedinaca, ali ne i kolektiviteta u višenacionalnim zajednicama kakva je Bosna i Hercegovina. Posljedica toga jesu nejednaka prava suverenih naroda.

20 Usp. *Novi list*, Rijeka, 17. listopada 2005.

21 MARKOTIĆ, Ante: *Bosna ostaje bez svjedoka*, Ziral, Mostar, 1997., str. 123.

22 Ovaj termin prvi je uporabio Miles Raguz u knjizi *Who saved Bosnia*, Stih, Zagreb, 2005., str. 138.

Treba ipak reći da ima i “realnijih” koncepata za održanje državnoga identiteta i cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Oni polaze od konstatacije da “ni moderni univerzalizirajući model, koji briše razlike, ni postmoderni, koji apsolutizira heterogenosti i posebnosti, ne odgovara bosanskohercegovačkoj pluralnoj strukturi”, a kao način uspostave “ustavnog patriotizma BiH” predlažu “dijalektiku dvostrukog identiteta” u okviru koje “općost ne negira posebnosti, nego ih čuva kao uvjet svoje opstojnosti”. Za uspostavu takvoga identiteta ključna je uloga religija u izgradnji zajedničkoga *ethosa*.

Kako zapaža L. Greenfield, u povijesnom pogledu upravo je nacija s idejom narodne suverenosti bila “onaj oblik u kojem se demokracija pojavila u svijetu, sadržana u ideji nacije kao leptir u čahuri”. Na tom tragu mnogi suvremeni liberalni pisci (kao što su Yael Tamir, Avashai Margalit, Joseph Raz, Charles Taylor, David Miller, Michael Walzer i Will Kymlicka²³) upozoravaju kako se individualne slobode i prava mogu do kraja shvatiti samo u sklopu određene nacionalne kulture. Budući da je nacija – kako veli Tamirova – temelj našega kulturnog života, pravo pitanje nije liberalizam protiv nacionalizma, nego pitanje koja vrsta nacionalizma kao osjećaja zajedništva odgovara liberalizmu. Prema njoj “savršeni brak” jest onaj između “liberalne baštine s njenim poštovanjem slobode ličnosti, svijesti i izbora” i “nacionalne baštine s njenim naglašavanjem pripadnosti, privrženosti i uzajamnosti”. Upravo je to glavni zadatak liberalnih snaga u jugoistočnoj Europi kao području veoma zasićenom nacionalističkim osjećajima. Pokušaj da se primjenom konsocijacijskoga modela u postkomunističkoj jugoistočnoj Europi sačuva višenarodna zajednica, kao što priznaje i Arend Lijphart, očevitno se zaobilazi. Na to je svojedobno upozorio i papa Ivan Pavao II. riječima: “Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena 1948. veoma je rječita glede osobnih prava, ali još uvijek nema sličnog međunarodnog dokumenta koji bi se ticao prava naroda.”²⁴

23 Usp. KYMLIKA, Will: *Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002., str. 25-108.

24 Vidi govor Pape na Skupštini ujedinjenih naroda 1995.

Zašto taj model liberalnopolitičkoga, pa i globalizacijskoga procesa, u BiH iskazanoga i u “bosanstvu”, nailazi na dodatne otpore, čak na mnogo veće nego u drugim tranzicijskim zemljama? Razloge, zacijelo, treba tražiti i u povijesti Bosne i Hercegovine: “Nova povijesna uloga nije nimalo laka, i to zbog velikih povijesnih opterećenja, koja sadrže: znatnu duhovnu nehomogenost i različit politički identitet bosanskoga pučanstva, unatoč zajedničkom jeziku. Danas u Bosni ne žive Bosanci u političkom i nacionalnom smislu, nego Hrvati, Muslimani i Srbi – svaka od tih skupina sa zasebnim gledanjem na povijest i politički karakter Bosne.”²⁵

Da je demokracija povezana s dominantnim sociokulturnim modelom života građana, pokazala su opažanja A. de Tocquevillea (*O demokraciji u Americi*). On drži da je na primjeru demokracije u SAD-u razvidno kako je dobar politički poredak onaj koji odgovara društvenom načinu života većine ljudi. Demokratska vlast služi građanima, a ne obratno. Usto, primjerena demokratska vlast u SAD podređena je empirijskim interesima, svakodnevnom iskustvu i javnom mnijenju građana.

Robert A. Dahl utvrdio je, pak, da je u razmišljanjima o polarizaciji i građanskom ratu više od jednoga stoljeća dominirala, čak i među nemarksistima, Marxova koncepcija polarizacije među ekonomskim klasama. Unatoč tomu, nakon objavljivanja *Komunističkoga manifesta*, nijedna se zemlja nije razvijala onako kako je Marx predvidio niti je propao ili se promijenio ijedan režim – bio on hegemonistički ili je u njemu postojala politička konkurencija – zbog oštrog polarizacije društva na radničku klasu i buržoaziju. Prema tome, “klasna borba” nije bila stvarni temelj razlika u društvu i zapravo je odvrćala pozornost s drugih razlika koje omogućuju rast trajnim subkulturama u koje se pojedinci integriraju: to su razlike koje su vezane uz religiju, jezik, rasu ili etničku skupinu te pripadnost regiji.²⁶

Ni Max Weber ne vjeruje u mogućnost i poželjnost proleTERSKE revolucije osporavajući misao da se analiza društvenih sukoba može svesti

25 DŽAJA, M. Srećko: *Konfesionalnost i nacionalnost BiH*, Ziral, Mostar, str. 217.

26 Usp. DAHL, A. Robert: *Poliarhija*, Politička kultura, Zagreb, 1998., str. 101.

na analizu klasa. Prema njemu klase čine samo jedan aspekt borbe za vlast. Pozivajući se na takvo mišljenje, David Held u svom spisu *Modeli demokracije* zaključuje sljedeće: “Žestina što je stvaraju osjećaji grupne solidarnosti, etničkog zajedništva, prestiža moći ili nacionalizma općenito, predstavlja apsolutno bitni dio stvaranja i mobilizacije moći i sukoba u modernom vremenu.”²⁷ S tim u svezi Robert A. Dahl, radeći svoju teoretsku raščlambu poliarhijskoga društva, konstatira da država s visokim stupnjem subkulturnoga pluralizma može minimalizirati unutarnje sukobe zadovoljavajući barem tri uvjeta:

- prvo, sukob ne će eskalirati ako se nijednoj etničkoj, religijskoj ili regionalnoj subkulturi “beskonačno dugo” ne nijeće mogućnost sudjelovanja u vlasti, tj. u većinskoj koaliciji čiji vođe tvore “vladu” ili administraciju
- drugo, uvjet za smanjenje sukoba u zemlji s visokim stupnjem subkulturnoga pluralizma jest skup nagodaba ili sporazumâ koji ne moraju uvijek biti ozakonjeni u formalne ustavne odredbe, ali koji, unatoč tomu, različitim subkulturama omogućavaju visok stupanj sigurnosti
- treće, izgledi za poliarhiju veći su ako ljudi u određenoj zemlji vjeruju da ona djelotvorno udovoljava zahtjevima za prevladavanje najtežih problema zemlje kako ih određuje stanovništvo ili barem taj politički sloj.²⁸

Nasuprot izrečenomu, u višenarodnoj i multikonfesionalnoj BiH kao alternativa različitostima javno je postavljeno jedinstvo bez razlika, jedna vrsta unitarizma pod krinkom “globalizma i kozmopolitizma” (“svi imate jedan jezik, razumijete se”). Bosanac i bosanstvo postaju poželjna i jedina budućnost jer se cijela Europa ujedinjuje. Tako kliću pobornici unitarizma.

27 HEDL, David: *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 152.

28 DAHL, R.: *nav. dj.*, str. 108-112.

Zaključci

- 1) Model konsocijacijske demokracije utemeljen je na određenom europskom iskustvu država koje su znale kako nadvladati podijeljenost društva.²⁹ Velika autonomija kantona u Švicarskoj, koja je formalno konfederacija a faktično federacija, zapravo se poklapa s autonomijom jezičnih zajednica. U BiH takav se model nastoji prikazati kao nešto što će dovesti do njezina razaranja. Za BiH se, dakle, želi švicarski obrazac bez švicarskih načela i političkih institucija. To je temeljni paradoks. Paradoks je i to što se u sklopu takvih opredjeljenja u Bosni i Hercegovini zabranjuju i onemogućavaju i “prekogrančne televizije”. Usto se pod izlikom neminovne globalizacije i puta k jedinstvenoj Europi stalno nameću koncepti unitarizacije, nerijetko i likvidacije upravo europskim poveljama zagantiranih narodnih prava na jezik i vlastite elektroničke medije.

Švicarska i Belgija razvile su jedinstvene ustanove radija i televizije koje imaju koncesiju na cijelom teritoriju tih zemalja, ali koje se istodobno i decentraliziraju u snažne podorganizacije na razini kantona, poštujući suverenosti pojedinih naroda. Jezičnim regijama ostavljena je široka autonomija uobličavanja programa i razvoja lokalnih, narodnih televizija na razini cijele države, dok je ustavna obveza države financijski pomagati sve regionalne televizije. U BiH se, međutim, balkanskom inačicom politike “principa jedne Kine” za suverene narode ne traže jednakopravnost nego asimetričnost: jedna država ili regija – različiti sustavi (jednima republika, a drugima federacija).

- 2) Ono po čemu se medijska globalizacija razlikuje od svih dosadašnjih jest pojava novih informatičkih tehnologija, u prvom redu elektroničkih medija. Potiranje svega lokalnoga, narodnoga (suverenoga prava na jezik, televiziju, obrazovanje i školu) daje novi poticaj onim snagama koje bi unitarizirale “elektroničku Bosnu”

²⁹ Usp. KASAPOVIĆ, M.: *nav. dj.*, str. 34-42.

(Cynthy J. Alexander) i tako podmetnule majorizaciju kao kuka-
vičje jaje u gnijezdo nužnoga procesa globalizacije.

- 3) U BiH Visoki predstavnik centraliziranjem elektroničkih medija, ukidanjem i zabranom televizija na jeziku suverenih naroda krši *Europsku povelju o regionalnim jezicima i jezicima manjina* usvo-
jenu u Strasbourgu 5. studenoga 1992. u kojoj se o medijima (čla-
nak 11.) kaže: "Svaka država je dužna osigurati: a) najmanje jednu
radiopostaju i jedan televizijski kanal na regionalnim ili jezicima
manjina; b) potaknuti i/ili omogućiti osnivanje najmanje jedne ra-
dio postaje ili jednog televizijskog kanala na regionalnim ili jezici-
ma manjina."
- 4) Bez obzira koliko djeluje proturječno, mnogi su, kako u teoriji
tako i praksi, prihvatili *glokalizaciju*. To znači samo da se globalno
i lokalno međusobno ne isključuju.

Ovdje bih naglasio i jedan od zaključaka R. A. Dahla: "Od su-
kobljenih strana ne može se očekivati međusobna tolerancija ako
jedna od njih smatra da će tolerancija prema drugoj dovesti do
njena uništenja ili do za nju nepodnošljiva stanja."³⁰ Važan čimbe-
nik za razvitak takvoga društvenog uređenja jest i uvjerenje građa-
nâ. Ovo posljednje iznimno je važno za zemlje u tranziciji kakva je
i Bosna i Hercegovina.

Literatura

- ADEMOVIĆ, Fadil: *Prve novine i prvi novinari u Bosni i Herce-
govini*, Nezavisna unija profesionalnih novinara BiH, Sarajevo,
1997.
- ALEXANDER, Cynthia – PAL, Leslie A.: *Digitalna demokracija*,
Panliber, Zagreb, 2001.
- BECK, Ulrich: *Što je globalizacija*, Vizura, Zagreb, 2003.
- ČERMAK, Ljudevit: *Stoljeće novinstva u Bosni i Hercegovini*,
Oslobođenje, Sarajevo, 1966.

³⁰ DAHL, R.: *nav. dj.*, str. 197.

-
- DAHL, A. Robert: *Poliarhija*, Politička kultura, Zagreb, 1998.
 - DŽAJA, Srećko M.: *Konfesionalnost i nacionalnost BiH*, Ziral, Mostar, 2004.
 - GATMAN, Ejmi: *Multikulturalizam. Ispitivanje politike priznanja*, Centar za multikulturalnost, Novi Sad, 2003.
 - GELLNER, Ernst: *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1998.
 - HELD, David: *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
 - KASAPOVIĆ, Mirjana: *Bosna i Hercegovina – podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb, 2005.
 - KYMLICKA, Will: *Liberalizam, zajednica i kultura*, Deltakont, Zagreb, 2004.
 - ISTI: *Multikulturalno građanstvo*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
 - ISTI: *Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.
 - LIIPHART, Arend: *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Zagreb, 1992.
 - MILL, John Stuart: *Izabrani politički spisi*, Infprimator i FPN, Zagreb, 1989.
 - NUHANOVIĆ, Asad: *Javnost u BiH*, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
 - RAGUZ, Miles: *Who saved Bosnia*, Stih, Zagreb, 2005.
 - SMITH, Anthony: *Nacionalizam i modernizam*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003.